

MONITOR VMBO 2002:

RUIMTE VOOR KWALITEIT

DE RESULTATEN VAN DE VELDSCAN ONDER VMBO-SCHOLEN, DE
STATUSRAPPORTAGES VAN DE REGIONALE SAMENWERKINGSVERBANDEN
VO-SVO EN ACTUELE INFORMATIE OVER DE LEERWERKTRAJECTEN
SAMENGEVAT

september 2002

tekst opgesteld door het SCO-Kohnstamm Instituut in opdracht van het Ministerie van
OCenW

Vooraf

Het Ministerie van OCenW houdt jaarlijks op twee momenten vinger aan de pols van het vernieuwings- en implementatietraject van het VMBO door middel van de VMBO-monitor. Dat gebeurt zowel in de scholen, door middel van een veldscan, als in de samenwerkingsverbanden VO-SVO door middel van statusrapportages¹.

Deze brochure omvat een geïntegreerd verslag van de resultaten van de veldscan onder scholen voor VMBO en Praktijkonderwijs en het landelijk beeld van de ontwikkelingen in de samenwerkingsverbanden VO-SVO, zoals opgetekend in regionale statussen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de stand van zaken bij de invoering van de eerste en tweede tranche leerwerktrajecten.

De VMBO-invoering bestaat uit een aantal componenten die door middel van de monitor gevolgd worden:

- a. het tot stand komen van de zorgstructuur/de bestuurlijk-organisatorische inbedding van het SVO-LOM en –MLK
- b. de inhoud van de zorg (o.a. de ontwikkeling van LWOO, PrO)
- c. de versterking van de infrastructuur van de leerwegen en
- d. de inhoud van de leerwegen

Waar in de VMBO-monitor zijn deze onderwerpen aan de orde? De eerste drie onderwerpen spelen zowel op het niveau van scholen als op het niveau van samenwerkingsverbanden. Ze komen daarom zowel in de veldscan als in de statusrapportage aan bod. Met het oog op integratie van zorgdeskundigheid in het VO is in de wet voorzien in een structuur waarin samenwerkende scholen complementair aan de nieuwe leerwegen voorzieningen kunnen treffen om leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) en Praktijkonderwijs (PrO) te bieden/ontwikkelen. Traditioneel vormen de samenwerkingsverbanden VO-SVO het decor voor het tot stand komen van de zorgstructuur, als bouwwerk en ook voor de inhoud van de zorg. En hoewel er een koersverandering is opgetreden ten aanzien van de manier waarop versterking van de infrastructuur gerealiseerd kan worden (van kwantitatief naar meer kwalitatief georiënteerd), blijft de insteek daarbij de regio. De inhoud van de leerwegen is een zaak die z'n beslag krijgt op de scholen. Hierover wordt dus alleen in de veldscan gerapporteerd

Er zijn dus onderwerpen die zowel in de veldscan als in de statusrapportage aan bod komen. Dat maakt de resultaten, zeker waar het gaat om antwoorden op vergelijkbare vragen, soms lastig te interpreteren, omdat er sprake is van verschillende perspectieven: een school kan bijvoorbeeld heel goed zicht hebben op een bepaalde schoolnabije ontwikkeling, terwijl die zich wellicht wat meer aan de blik van (de coördinator van) het samenwerkingsverband onttrekt. Bovendien is bij deze monitorronde gekozen voor continueit ten opzichte van eerdere rondes, dat wil zeggen dat er veel belang gehecht werd aan de vergelijkbaarheid. Daarmee dragen de bevindingen uit de VMBO-monitor sterker het karakter van een 'scan' over de breedte van de ontwikkelingen, dan dat ze een beeld 'in de diepte' geven.

Het hoofddoel van de vernieuwing van het VMBO is een betere aansluiting op vervolgopleidingen en op de arbeidsmarkt. Met de vernieuwing wordt een steviger VMBO nagestreefd, dat aantrekkelijk is voor leerlingen en hun ouders. VMBO-scholen staan voor geen makkelijke opgave: het VMBO moet het fundament vormen van de beroepskolom en

---

¹ De veldscan wordt uitgevoerd door Regioplan, de statusrapportage wordt opgesteld door het SCO-Kohnstamm Instituut

tegelijkertijd moet het VMBO een zeer diverse populatie bedienen en aan zich zien te binden. Door de integratie van het voortgezet speciaal onderwijs is die diversiteit nog verder toegenomen. De opdracht aan het VMBO is zoveel mogelijk van deze leerlingen binnen een leerweg het diploma te laten behalen. Met de integratie van het speciaal onderwijs is integratie van de inhoudelijke expertise niet meteen voor elkaar. Dat is een proces dat niet vanzelf gaat, dat tijd nodig heeft en waarbij drempels genomen moeten worden. Tegelijkertijd is wel duidelijk, dat van de kant van docenten een roep om maatwerk klinkt en om deskundigheidsbevordering op pedagogisch-didactisch vlak.

Vanaf augustus 2002 is er voor scholen die zich daarvoor gekwalificeerd hebben de mogelijkheid leerlingen in leerjaar 3 en 4 van de basisberoepsgerichte leerweg een duale route -de leerwerktrajecten (LWT)- aan te bieden. De LWT zijn een andere didactische aanpak binnen de basisberoepsgerichte leerweg. Met het ontstaan van deze route worden vragen relevant als: om welke leerlingen gaat het, hoe zal zich dat in de toekomst gaan ontwikkelen, hoe verhoudt zich het aantal deelnemers aan de LWT tot dat aan de basisberoepsgerichte leerweg en wat betekent de introductie van LWT voor risicoleerlingen en de behoefte van scholen aan alternatieve trajecten.

In de veldscan komt de kwestie van imagoverbetering van het VMBO niet aan de orde. Dat kan ook lastig omdat een 'imago-onderzoek' ook vooral bij de 'afnemers', leerlingen en ouders, zou moeten gebeuren. In het derde leerjaar is het aantal leerlingen in de TL het hoogst, op de voet gevolgd door de basisberoepsgerichte leerweg. De positionering van het MAVO/de theoretische leerweg is voor het VMBO van wezenlijk belang. Vanuit dat oogpunt draagt een aparte positie van de TL niet bij aan integratie en de opwaardering van het VMBO. Uit de veldscan zijn wel signalen af te leiden dat de theoretische leerweg ook in inhoudelijk opzicht een aparte positie inneemt: Er lijkt weinig verandering tot stand te komen, er zijn weinig contacten met derden en er is bijvoorbeeld maar weinig afstemming met het ROC over doorlopende leerlijnen.

Scholen en samenwerkingsverbanden voor VO-SVO zijn ook dit schooljaar druk doende geweest met voorbereidingen, maar ook met de uitvoering. Al leek augustus 2002 misschien nog redelijk ver weg, vóór 1 december 2001 hebben alle scholen een keuze gemaakt voor fusie of omzetting en in augustus 2002 moet het bouwwerk van de zorgstructuur vaste contouren hebben aangenomen.

Het schooljaar 2001/2002 was het eerste leerjaar waarin leerlingen in de bovenbouw van het VMBO (leerjaar 3) onderwijs kregen in de leerwegen. We zullen zien dat de bezetting van de leerwegen in dit schooljaar in veel gevallen anders is uitgedacht dan de scholen aanvankelijk gedacht hadden.

uitvoering van de monitor

De 'praktijk' staat centraal in de veldscan: In 2002 hebben 202 schoolleiders en 731 docenten van scholen voor VMBO, SVO-LOM en -MLK/Praktijkonderwijs door middel van telefonische gesprekken of schriftelijke vragenlijsten een beeld gegeven van het verloop van het vernieuwings- en implementatietraject op hun scholen.

Door de statusteams van 82 samenwerkingsverbanden² is de regionale status opgemaakt. Dit jaar lag sterker dan voorgaande jaren de nadruk op face-to-face gesprekken met een vertegenwoordiging van de samenwerkingsverbanden. De VMBO projectorganisatie, het Bestuurlijk Steunpunt en de provincies, die allen een rol spelen in de ondersteuning, stimulering, en advisering bij de verschillende onderdelen van het vernieuwingstraject hebben

---

² Een daling van 84 naar 82: zes samenwerkingsverbanden zijn gefuseerd tot 3 nieuwe samenwerkingsverbanden en een samenwerkingsverband is gesplitst in twee nieuwe.

gezamenlijk de staat opgemaakt van het uitvoeringsproces in alle samenwerkingsverbanden VO-SVO en de bevorderende en belemmerende invloeden daarop in beeld gebracht.

bronnen

Voor een uitgebreide verantwoording, toelichting en beschrijving van de resultaten wordt verwezen naar het eindrapport van de veldscan monitor VMBO 2002 (Regioplan, september 2002) en 'De statusrapportage: het landelijk beeld' (SCO-Kohnstamm Instituut, september 2002). Op basis van de regionale statusrapportages 2002 is in opdracht van het Ministerie van OCenW opnieuw een VMBO-atlas opgesteld, die vanwege de nieuwe fase in het proces aangeduid wordt als 'uitvoeringsatlas'. Ook in deze atlas zijn de ontwikkelingen op een aantal hoofdthema's gevisualiseerd weergegeven. Dit jaar is als derde bron de rapportage 'Invoering leerwerktrajecten: een goede start' gebruikt om de invoering van de leerwerktrajecten een plaats te geven.

leeswijzer

In deze brochure bespreken we een aantal bevindingen rond de kernthema's waarbij we de hoofdlijnen van het vernieuwings- en implementatietraject van het VMBO volgen. Dat wil zeggen:

1. de bestuurlijke vormgeving van de zorgstructuur
2. de inhoudelijke ontwikkeling van de zorgstructuur
3. de infrastructurele ontwikkeling van de leerwegen
4. de inhoudelijke ontwikkeling van de leerwegen
5. deskundigheidsbevordering en voorlichting en tot slot
6. de ontwikkeling van de leerwerktrajecten

1. De (bestuurlijke) vormgeving van de zorgstructuur

Leerlingen die zorg nodig hebben hoeven niet meer apart het speciaal voortgezet onderwijs te volgen, maar worden zoveel mogelijk binnen het VMBO opgevangen en krijgen daar extra zorg. Op deze manier moeten zoveel mogelijk leerlingen met extra begeleiding /leerwegondersteuning een diploma halen, dan wel een plek zien te vinden op de arbeidsmarkt in het geval van praktijkonderwijs. Samenwerkingsverbanden van scholen voor VMBO en VSO zijn verantwoordelijk voor de leerlingen die extra zorg nodig hebben.

de inbedding van het SVO-LOM en het SVO-MLK

Het voortgezet speciaal onderwijs is als zorgstructuur binnen het VMBO geïntegreerd. Dat betekent dat er per augustus 2002³ geen aparte scholen voor SVO-LOM en –MLK meer bestaan⁴. Eerder al was het IVBO omgezet tot leerwegondersteunend onderwijs.

Begin zomer 2002 was het proces van omzettingen en fusies bijna achter de rug. Kerndoel van deze ‘operatie’, -de integratie van zorg-, was dat er een regionaal dekkend netwerk zou ontstaan, waarbinnen alle leerlingen in het samenwerkingsverband kunnen worden opgevangen.

De afgelopen jaren zijn veel MLK-scholen omgezet tot zelfstandige scholen voor Praktijkonderwijs of met een VO-school tot een afdeling Praktijkonderwijs gefuseerd. Hoewel het eerste meer voorkomt, waren er dit jaar 12 samenwerkingsverbanden waar een MLK-school aanvankelijk omgezet werd naar Praktijkonderwijs en een jaar later met een VO-school is samengegaan tot een afdeling Praktijkonderwijs. In vier samenwerkingsverbanden bestaan er vlak voor de ‘deadline’ nog knelpunten rond het Praktijkonderwijs. Geplande fusies stagneren, bijvoorbeeld door het ontbreken van LWOO of door de mogelijke groei van het Praktijkonderwijs.

Voor het SVO-LOM waren er verschillende mogelijkheden aan de orde: fusie met een VO-school tot een afdeling LWOO, de oprichting van een OPDC, fusie met een VO-school en de oprichting van een OPDC (orthopedagogisch-didactisch centrum) of fusie met een VO-school tot een afdeling Praktijkonderwijs. Rond de fusies van het SVO-LOM doen zich zomer 2002 nog in twee samenwerkingsverbanden problemen voor, vanwege huisvesting en afspraken over aanvullende zorgbekostiging. Dat betekent al met al dat er voor wat betreft de inbedding van het SVO-LOM in het bijzonder in het laatste jaar in de samenwerkingsverbanden nog flink wat werk verzet is.

Een interessante kwestie is in hoeverre er in de samenwerkingsverbanden nu voor alle vormen van zorg die nodig zijn, een aanbod voorhanden is. Daarom is gevraagd of de samenwerkingsverbanden het idee hebben, waar het gaat om leerwegondersteunend en Praktijkonderwijs, dat er een *dekkend en evenwichtig voorzieningenniveau* tot stand gekomen is. In bijna de helft van de gevallen blijkt dat zo te zijn; bij de andere samenwerkingsverbanden is dat nog niet helemaal gerealiseerd. In sommige gevallen heeft men bij de beoordeling ook de afwezigheid van een ZMOK-voorziening betrokken, hetgeen het beeld wellicht wat vertekent. Verder wijst men verschillende oorzaken aan voor het niet als dekkend ervaren van het voorzieningenaanbod. Meestal liggen die op het vlak van de situatie rond (de verdeling van) licenties, te grote afstanden, capaciteitsproblemen of het ontbreken van bijvoorbeeld tijdelijke opvangvoorzieningen of time-outprojecten. Vaak wordt deze situatie als knellend ervaren, omdat leerlingen niet geplaatst kunnen worden, omdat expertise ontbreekt (terwijl leerlingen wel opgevangen worden) of omdat leerlingen ver moeten reizen.

³ zie de Wet van 25 mei 1998, Stb 337.

⁴ Het moment van bevraging lag eind voorjaar 2002, toen konden er dus nog wel aparte scholen voor SVO-LOM of –MLK bestaan.

Binnen de samenwerkingsverbanden komen plekken tot stand, die extra zorg voor leerlingen kunnen bieden. Er zijn 28 samenwerkingsverbanden waar gewerkt wordt aan de vorming van een orthopedagogisch-didactisch centrum (OPDC); doorgaans opgehangen aan een Centrale Dienst. In de meeste gevallen gaat het om een OPDC met en zonder leerlingen. In bijna de helft van de verbanden wordt er gewerkt aan een OPDD (een ortho-pedagogisch-didactisch dienstencentrum ten behoeve van het samenwerkingsverband). Er zijn 17 samenwerkingsverbanden waar noch een OPDC, noch een OPDD noch een nevenvestiging zorg aan de orde is; er zijn vier samenwerkingsverbanden die alle drie de constructies kennen. Gevraagd naar de rol die de eigen school vervult in het samenwerkingsverband omschrijft de helft van de scholen die deelnamen aan de veldscan zich als zorgspecialist. Niet verwonderlijk bestaat deze helft grotendeels uit scholen voor Praktijkonderwijs of scholen die LWOO bieden. VMBO-scholen die geen LWOO bieden en de VMBO-scholen die alleen de theoretische leerweg in huis hebben geven aan vooral in beperkte mate basiszorg (reguliere zorg die van alle scholen verwacht wordt) te bieden. Ten opzichte van een jaar geleden heeft er vooral bij de scholen die de theoretische leerweg verzorgen wel een forse groei plaatsgevonden van het aandeel scholen dat basiszorg (reguliere zorg die van alle scholen verwacht wordt) biedt. Zo'n 80% van de scholen denkt in de toekomst dezelfde rol te blijven vervullen; waar er verandering optreedt (tussen de 6 en 11% van de scholen) is dat een ontwikkeling in de richting van het bieden van meer zorg.

In bijna een derde van de samenwerkingsverbanden is het zorgmodel in zomer 2002 operationeel. In bijna een kwart van de verbanden verkeert het proces inmiddels in een gevorderd stadium. Eveneens een kwart verkeert nog in een beginstadium van uitvoering of heeft het stadium van bestuurlijke afronding bereikt.

In uitvoeringstermen is 'het arrangement', -de zorgstructuur-, in het overgrote deel van de samenwerkingsverbanden in augustus 2002 gereed (69 in getal; 84%). Bij 12 echter bestaat er twijfel over de haalbaarheid en bij één samenwerkingsverband denkt men dat het arrangement in uitvoeringstermen in 2002 niet klaar zal zijn.

De helft van alle samenwerkingsverbanden is van mening dat de structuur van het samenwerkingsverband als een vliegwiel heeft gefunctioneerd voor de inhoudelijke ontwikkeling. Circa een vijfde van de samenwerkingsverbanden is deze mening niet toegedaan. Overigens hoeft dat vanuit de visie: 'structuur volgt inhoud' niet altijd een negatieve bevinding te zijn.

2. De inhoudelijke ontwikkeling van de zorgstructuur

Het bouwwerk van de zorgstructuur staat dus zo langzamerhand. Dat betekent nog niet onmiddellijk dat het aanbod dat nu ontstaan is ook als compleet en dekkend ervaren wordt, zoals we zagen. De samenwerkingsverbanden hebben het plaatje helder voor ogen en weten wat ze te doen staat. De vraagstukken op het gebied van de invoering hebben veel energie gevraagd. Wel heeft het werken aan de structuur er toe geleid dat men in veel gevallen gezamenlijk de slag naar de inhoud van de zorg gemaakt heeft. Overdracht van expertise is van wezenlijk belang om de benodigde zorg op maat te kunnen bieden.

voorbereidingen voor de vernieuwing van de zorgstructuur

Op het gebied van voorbereidingen voor de nieuwe zorgstructuur geven de docenten van Praktijkonderwijs en VMBO met afdelingen voor LWOO of Praktijkonderwijs aan, dat er nog behoorlijk wat werk te verzetten valt. De verkregen informatie is lastig te interpreteren: Gaat het om doorgaande verbeterlagen die gemaakt worden of is er sprake van ‘achterstallig onderhoud’? Duidelijk is wel dat er op het gebied van de aansluiting met de arbeidsmarkt en op pedagogisch didactisch vlak al wel het een en ander gerealiseerd is (terwijl ook daar nog aanpassingen nodig zijn), maar dat vooral in de sfeer van praktische voorbereidingen (inrichten van lokalen, verbouwingen, inventaris) nog veel voorbereiding en aanpassingen nodig zijn.

gedeelde visie op zorg

In alle samenwerkingsverbanden op vier na is er sprake van een gezamenlijke gedeelde visie op zorg, die doorgaans ook is neergelegd in een gezamenlijk zorgplan. Het samenwerkingsverband dient over een zorgplan te beschikken (artikel 10h, vijfde lid van de WVO). De zorgplannen van de samenwerkingsverbanden blijken niet in alle gevallen melding te maken van de wettelijk verplichte onderdelen. De ‘maatregelen die zijn getroffen om zoveel mogelijk (zorg)leerlingen deel te laten nemen aan het onderwijs in een van de leerwegen, verzorgd door een of meer van de aan het samenwerkingsverband deelnemende scholen’ ontbreken zelden in het zorgplan. Dat geldt ook voor het onderdeel ‘een omschrijving van de organisatie en ondersteuning van het onderwijs voor zorgleerlingen alsmede de overdracht van deskundigheid op dit terrein tussen scholen in het samenwerkingsverband’. Een reglement voor de permanente commissie leerlingenzorg (PCL) is in ruim driekwart van de zorgplannen beschreven. Met name ontbreekt het nogal eens aan een omschrijving van de manier waarop ouders geïnformeerd worden en aan een beschrijving van de te verwachten resultaten.

handelen naar de visie

Terwijl over de hele linie sprake is van een gestage groei van de relatie tussen de visie op zorg die het samenwerkingsverband er op nahoudt en het handelen van de scholen, wordt er hier en daar ook wat terughoudender gereageerd. De antwoorden op deze vraag kunnen opgevat worden als een indicatie voor de mate waarin het zorgplan ook echt leeft binnen het samenwerkingsverband. In de helft van de gevallen is dat zeker het geval; in 40% in redelijke mate en in 10% niet. Vrijwel overal zijn alle scholen betrokken bij de uitvoering van het zorgplan; op enkele plekken zijn het uitsluitend de licentiehouders.

Op schoolniveau is het zorgplan in driekwart van de gevallen in uitvoering genomen. Tussen het zorgplan op school- en dat op samenwerkingsverbandniveau is er meestal een duidelijke inhoudelijke relatie.

uitvoering project ‘Kwaliteit van zorg’

In de ‘Regeling wijziging regeling samenwerkingsverbanden vo-svo 2001-2002 (in het kader

van het kwaliteitstraject leerlingzorg VMBO en praktijkonderwijs) van september 2001 is de samenwerkingsverbanden gevraagd voor 1 december 2001 aan het Ministerie van OCenW een projectplan aan te leveren waarin zij moeten opnemen welke doelen zij zich stellen waar het gaat om verbetering van de leerlingzorg. De projectplannen 'Kwaliteit van Zorg' staan doorgaans in het teken van maatregelen om zoveel mogelijk (zorg-)leerlingen onderwijs in de leerwegen te laten volgen. Daarnaast is deskundigheids-bevordering vaak aan de orde. Te zien is dat afstemming met gemeenten en jeugdbeleid nauwelijks onderwerp van 'Kwaliteit van zorg' vormen, zo ook niet 'evaluatie-onderzoek'. Meestal intensificeert men met 'Kwaliteit van Zorg' de eerder ingezette lijn uit het zorgplan; in een kwart van de gevallen heeft men nieuwe onderwerpen of doelen gekozen. Diensten en uitvalreductie zijn de resultaten die met de uitvoering van 'Kwaliteit van Zorg' beoogd worden (70% van de gevallen); in de helft van de gevallen heeft men concrete producten op het oog. Veelal (bijna 90%) zijn alle scholen betrokken bij de uitvoering. In 70% van de gevallen denkt men dat de opbrengsten aan de 'volle breedte' van de leerlingen ten goede zullen komen; in de overige gevallen gaat het (nog) om een klein deel van de leerlingen, bijvoorbeeld alleen de risico-leerlingen.

expertise-overdracht

In de helft van de samenwerkingsverbanden is er sprake van daadwerkelijke integratie van de expertise van het SVO-LOM in het samenwerkingsverband, zo stelt men. In 19 gevallen acht men de vraag niet van toepassing wegens het ontbreken van SVO-LOM en in 16 gevallen is er geen sprake van integratie van expertise en bestaat de verwachting dat dit nog wel enige tijd nodig heeft. De schoolleiders die in de veldscan bevestigd zijn bevestigen dit beeld: Van hen zegt bijna 60% dat er sprake is van een redelijke tot sterke mate van expertiseoverdracht van voormalig speciaal onderwijs naar het VMBO. Docenten zijn hierover aanzienlijk minder positief⁵. Van hen signaleert een kwart een redelijke tot sterke mate van expertiseoverdracht. Concrete oorzaken voor geringe of zelfs afwezige expertiseoverdracht zijn volgens de docenten het gegeven dat LWOO of praktijkonderwijs op een aparte locatie wordt aangeboden, het ontbreken van een plan voor expertise-overdracht en gebrek aan tijd voor dit onderwerp bij de leiding en bij de docenten. Op veel plaatsen is er een nevenvestiging zorg ontstaan. Integratie in de structuur valt dus op een aantal plekken niet samen met fysieke integratie in de zin dat voorzieningen nu onder één dak zijn samengebracht.

leerwegondersteunend onderwijs

Aan de schoolleiders van VMBO-scholen is de vraag voorgelegd hoe de zorg voor LWOO-leerlingen geregeld is. Zorgleerlingen worden op de meeste scholen nog steeds in aparte groepen opgevangen. Dit gebeurt vaker in de eerste twee leerjaren (bijna 90%) dan in leerjaar 3 en 4 (60%). Daarnaast worden de zorgleerlingen op tweederde van de scholen ook opgenomen in de reguliere klassensituatie. Vergeleken met vorig jaar lijken scholen te kiezen voor meer verschillende manieren om de LWOO-leerlingen op te vangen. Er wordt nu duidelijk meer gewerkt aan een systeem van basiszorg dan een jaar geleden. Volgens ruim 70% van de schoolleiders blijft de manier waarop de zorg geregeld is in de toekomst hetzelfde. De overige scholen zullen zich meer gaan richten op het aanbieden van individuele zorg.

Ook de samenwerkingsverbanden melden vooruitgang waar het gaat om 'een spectrum van varianten op zorg', nieuwe vormen voor leerjaar 3 en 4 en flexibele zorg in de tijd.

---

⁵ Daarbij moet wel vermeld worden dat een derde van de docentengroep 'weet niet/geen antwoord' antwoordde.

handelingsplannen

Bij plaatsing in het Leerwegondersteunend onderwijs moet de school volgens het wettelijk kader (zie noot 3) een individueel handelingsplan opstellen, in overleg met ouders en leerling, waarin wordt aangegeven welke begeleiding, ondersteuning en/of andere vormen van zorg aan de leerlingen geboden worden om de leerachterstand in te lopen. In de samenwerkingsverbanden blijkt dat deze situatie nog niet op orde is: Er zijn weliswaar geen verbanden waar niet met handelingsplannen gewerkt wordt. In 13 verbanden werkt men op alle scholen met handelingsplannen; in 46 op alle scholen met LWOO en in 13 verbanden blijft het beperkt tot de voormalige SVO-scholen. Tegelijkertijd is duidelijk dat het niet altijd om gestandaardiseerde handelingsplannen gaat.

praktijkonderwijs

Ruim een derde van de directeuren van scholen voor praktijkonderwijs geeft aan geen problemen te ondervinden bij de *inhoudelijke ontwikkeling van het Praktijkonderwijs*. Op de scholen waar wel problemen zijn op dat gebied, heeft dat vaak te maken met een gebrek aan goed lesmateriaal en methodes.

Uit de statusrapportage blijkt dat bijna 90% van de samenwerkingsverbanden gemiddeld 5 producten, ontwikkeld in “Praktijkonderwijs in de Steigers”, gebruiken. Vrijwel alle samenwerkingsverbanden, schoolleiders en docenten Praktijkonderwijs zijn op de hoogte van nieuwe methodes en leermiddelen Praktijkonderwijs, die per 1 augustus 2002 beschikbaar zullen zijn. Een deel van de verbanden neemt (vooral ten aanzien van de tijdige beschikbaarheid) een afwachtende houding aan.

De samenwerkingsverbanden betonen zich positief over de meerwaarde van het Praktijkonderwijs, ten opzichte van de oude situatie. Ze zien bijvoorbeeld een meerwaarde in onderwijskundig opzicht en waar het gaat om maatschappelijk functioneren. Ook inhoudelijk ziet men een meerwaarde (bijvoorbeeld systematisering van de stage, een betere structurering van de toegang tot de arbeidsmarkt, nazorg voor leerlingen, e.d.). De schoolleiders van scholen voor Praktijkonderwijs zelf zijn over de hele linie wat terughoudender in hun oordeel. Ook hier zal een verschil in perspectief daaraan debet zijn. Het is lastig aan te geven welk oordeel het best de werkelijke situatie weergeeft. De schoolleider van het PrO zit natuurlijk dicht bij het vuur, maar kan daardoor ook in zijn/haar waarneming beïnvloed worden, bijvoorbeeld doordat men vindt dat er nog veel moet gebeuren of omdat men de lat hoger legt. Meerwaarde in termen van de betekenis van het praktijkonderwijs voor het samenwerkingsverband zien 70 verbanden (85%); acht verbanden constateren die meerwaarde niet en voor 3 verbanden is het een wens, maar nog geen realiteit.

De helft van de samenwerkingsverbanden zegt dat er sprake is van inhoudelijke afstemming tussen de expertise ontwikkeld in het Praktijkonderwijs en het leerwegondersteunend onderwijs; bij de andere helft is daar nog geen sprake van.

Leerwerktrajecten, ‘Scholen in VMBO’ en in wat mindere mate de regionale Impuls projecten vormen in een deel van de samenwerkingsverbanden een impuls voor de ontwikkeling van de zorg.

Financiële arrangementen voor de zorg aan leerlingen (anders dan via het regionaal zorgbudget/RZB) worden in bijna tweederde van de verbanden getroffen; ten opzichte van vorig jaar (45%) is deze situatie gegroeid.

toelating

Op het gebied van toelating is duidelijk dat er met het basisonderwijs vaker afspraken worden gemaakt over de instroom van zorgleerlingen (ruim driekwart van de verbanden) dan over de instroom in de leerwegen (44%). Waar dat laatste aan de orde is, gebeurt het eerste ook.

Van de samenwerkingsverbanden acht bijna 90% zich in staat leerlingen zonder beschikking van de Regionale Verwijzingscommissie VO op te vangen. Een deel van de overige verbanden geeft bijvoorbeeld aan dat voorzieningen ontbreken. Betrouwbare cijfers over aantallen leerlingen met en zonder beschikking die al dan niet opgevangen kunnen worden ontbreken in dit stadium. Dat is niet verwonderlijk gezien het feit dat de aanvragen voor indicatiestelling voor leerwegondersteunend of praktijkonderwijs voor 1 oktober moeten worden ingediend (zie de Regeling regionale verwijzingscommissies en zorgbudget Voortgezet Onderwijs 2002-2003).

De PCL heeft een formele adviesrol gekregen bij de advisering van leerlingen uit het Praktijkonderwijs naar een VMBO/LWOO. In 70% van de samenwerkingsverbanden vindt men dat de PCL zich voldoende voorbereid heeft op de vraagstelling 'PrO-leerlingen op LWOO setting'; in de overige 30% (nog) niet.

regionaal zorgbudget (RZB)

Voor het inzetten van het regionaal zorgbudget moeten op verschillende vlakken voorbereidingen worden getroffen: de bestuurlijke vormgeving; beslissingen over aanwending van de middelen, inhoudelijke termen (bv deskundigheid) en verdelingsprocedures moeten gereed zijn. Gemiddeld zijn bij samenwerkingsverbanden drie van de vier aspecten 'rond'. Het meest geldt dat voor de bestuurlijke vormgeving, het minst voor de inhoudelijke termen. In 70% van de gevallen speelt de PCL een rol in de uitvoeringsfase bij de toekenning van het RZB. Aan vergroting van kwaliteit en/of opvang van leerlingen die buiten de boot vallen worden in tweederde van de verbanden de middelen besteed. In 43% worden de middelen volgens een bepaalde formule verdeeld over de scholen. Gemiddeld maakt men 3 keuzes voor aanwending. In bijna de helft van de samenwerkingsverbanden leidt de introductie van het RZB tot versterking van de samenwerking en gelijktijdig minder de tendens 'elke school voor zich', zo stelt men. Bij de andere helft zijn er verschillende patronen waarneembaar: niet elke school voor zich, maar ook geen sterkere samenwerking; sterk op de eigen school gericht en geen (behoefte aan) samenwerking en tot slot een groep waar het nog niet duidelijk is welke kant het opgaat (die neutraal antwoordt ten opzichte van beide).

in-, door en uitstroom(IDU-)gegevens

Zestig procent van de samenwerkingsverbanden houdt er een registratie op na van de IDU-gegevens van de doelgroep, een taak die de samenwerkingsverbanden volgens de regeling⁶ en de daarop volgende regeling hebben, moeten uitvoeren. In minder dan de helft van de gevallen wordt er op de scholen gebruik gemaakt van een leerlingvolgsysteem waarmee de IDU-gegevens inzichtelijk gemaakt kunnen worden; in minder dan een kwart van de samenwerkingsverbanden treden er merkbare effecten op van het bijhouden van de IDU-gegevens.

Het lijkt alsof de samenwerkingsverbanden over de hele linie nog weinig zijn toegekomen aan systematische evaluatie van hun activiteiten.

samenwerking met derden

- De relatie tussen het beleid van het samenwerkingsverband en gemeentelijk beleid (GOA-beleid en gemeentelijk onderwijsbeleid) wordt in een derde van de gevallen als marginaal betiteld, in de meeste gevallen is er sprake van onderlinge afstemming. Doorgaans wordt gebrek aan afstemming op het samenwerkingsverbandniveau op schoolniveau gecompenseerd. Dat blijkt ook uit de onderwerpen van afstemming die vergelijkbaar zijn.

---

⁶ Regeling regionale samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs - voortgezet speciaal onderwijs (vo-vso) 1998-1999

Bijna alle scholen maken afspraken met de gemeente over de leerplicht en voortijdig schoolverlaten, uiteraard is ook de huisvesting een belangrijk onderwerp voor scholen om afspraken te maken met de gemeente.

- In de helft van de samenwerkingsverbanden onderneemt men zowel op het niveau van het samenwerkingsverband als op het niveau van individuele scholen acties gericht op afstemming met Bureau Jeugdzorg. Ook hier zijn er samenwerkingsverbanden die het wel op het ene en niet op het andere niveau doen. Participatie in schoolteams is op beide niveaus aan de orde; bij samenwerkingsverbanden gaat het vanzelf om meer bovenschoolse activiteiten. Uit de veldscan komt naar voren dat de meeste scholen afspraken maken met Bureau Jeugdzorg over verwijzing en opvang van leerlingen en hun begeleiding.

- Aan doorlopende leerlijnen (programmatische aansluiting) wordt meer gewerkt met het ROC/AOC; aan doorlopende zorglijnen meer met het basisonderwijs. Voor wat betreft dat laatste is samenwerking in de vorm van afstemming tussen PO en VO over gebruik van onderwijskundige rapporten de meest genoemde vorm (bijna 90%), gevolgd door 'warme' overdracht van leerlingen en een terugkoppeling van de resultaten naar het PO.

- Uit de veldscan blijkt dat afspraken met ROC's voor de meeste scholen de functie hebben van voorlichting en informatie. Verder maken scholen vooral afspraken over de in- en doorstroom en over de doorlopende leerlijnen. Opmerkelijk is dat scholen met alleen de theoretische leerweg in veel mindere mate (dan de andere VMBO-scholen) afspraken met ROC's maken over doorlopende leerlijnen. Afspraken met het bedrijfsleven worden vooral voor stageplaatsen gemaakt.

bevorderende en belemmerende factoren bij de inhoudelijke ontwikkeling van de zorgstructuur

Het aantal factoren dat samenwerkingverbanden bevorderend noemen voor de inhoudelijke ontwikkeling van de zorg is fors toegenomen ten opzichte van vorig jaar. De noodzaak tot samenwerking, de rol van de coördinator, gedeelde verantwoordelijkheid, het toekennen van extra doelsubsidies van OCenW en goede samenwerkingservaringen vanuit het verleden blijken belangrijke impulsen te geven aan de ontwikkeling van de zorg. Opmerkelijk is dat de rol van het toekennen van doelsubsidies (Kwaliteit van Zorg, regionaal zorgbudget) door het Ministerie dit jaar als bevorderende factor fors is toegenomen. In de scholen noemen de schoolleiders de toegenomen aandacht voor zorgleerlingen en de erkenning van het zorgonderwijs en goede samenwerking in het samenwerkingsverband de meest positieve kanten van de zorgstructuur. Ook de meeste docenten vinden de toegenomen aandacht voor zorgleerlingen een van de positieve kanten van de implementatie van de zorgstructuur. Andere veel genoemde positieve kanten zijn de kwaliteit van de docenten, een goed leerlingvolgsysteem, goede communicatie binnen de school en het enthousiasme van de docenten.

Met name onduidelijkheid van de kant van de overheid/regelgeving, de concurrentieverhouding tussen scholen en de ongelijke verdeling van zorgleerlingen worden genoemd als belemmeringen op het niveau van het samenwerkingsverband (gemiddeld 2). Als grootste zorgpunt noemen schoolleiders de deskundigheid van de docenten en schoolleiding. Het gaat dan om uitspraken over de complexiteit van de taken, maar ook over het omgaan met gedragsproblemen. Verder vormt de financiering voor 15 procent van de directeuren het grootste zorgpunt. Ook al wordt de aandacht voor de zorgleerling als positief ervaren, veel docenten zijn niet gerust op de mogelijkheid die ze hebben om deze zorg op maat te kunnen bieden. Ook baart de financiering (44%) en de eigen deskundigheid (42%) de docenten zorgen.

3 De infrastructurale ontwikkeling van de leerwegen

Een belangrijk doel van de VMBO-vernieuwing is een versterkt en levensvatbaar VMBO als fundament voor de invoering van leerwegen. Overleg en samenwerking tussen scholen zijn daarbij van wezenlijk belang. In het beleid is er sprake van een verschuiving in benadering: in plaats van de kwantitatieve ontwikkeling centraal te stellen is de aandacht verschoven naar regionale arrangementen, waarbij schoolbesturen onder voorwaarden meer ruimte krijgen om het VBO-aanbod en de theoretische leerweg in te vullen.

Op het moment van bevraging zijn er 5 gevallen (samenwerkingsverbanden) waar een regionaal arrangement is aangevraagd; in 14 gevallen is het in voorbereiding. Bij wat minder dan de helft van de samenwerkingsverbanden doen zich knelpunten voor op het gebied van (de spreiding van) het aanbod. Het gaat dan bijvoorbeeld om een tekort aan (technische) afdelingen, te kleine afdelingen; tekort aan zorgvoorzieningen of het imago van het VMBO. In ruim een derde van de gevallen doen zich op het vlak van regionale samenwerking knelpunten voor, die doorgaans te maken hebben met denominatieve verschillen en/of onderlinge concurrentie van scholen. Beide situaties geven indicaties voor het bestaan van een ‘voedingsbodem’ voor een regionaal arrangement.

In het VMBO onderhoudt men in 92% van de samenwerkingsverbanden relaties met het ROC/AOC; in 88% van de gevallen met collega-VMBO-scholen en in 85% van de gevallen met het regionale bedrijfsleven.

Wat de positionering in de regio betreft richten scholen zich vooral op de eigen school en de basisscholen. Het bedrijfsleven of aan andere scholen voor voortgezet onderwijs in de regio wordt minder ingelicht over de school en haar activiteiten.

bevorderende en belemmerende invloeden

Vergeleken met vorig jaar is het belang van de factor ‘samenwerking/ afstemming met andere scholen’ fors toegenomen als stimulans voor de infrastructurale ontwikkeling van de leerwegen; van ruim een derde van de gevallen nu naar meer dan de helft van de samenwerkingsverbanden. De lokale overheid komt op de 2^e plaats, gevolgd door de deskundigheid van de schoolleiding. De rol van huisvesting/inventaris als bevorderende factor is iets gegroeid. Opmerkelijk is ook de toegenomen stimulerende invloed van ROC en AOC; die was vorig jaar nog zeer beperkt. Ongetwijfeld zullen de leerwerk-trajecten en Impulsprojecten hierin een rol spelen.

Een derde van de samenwerkingsverbanden noemt geen belemmerende factoren; gemiddeld noemt men er één. Huisvesting/inventaris is van de derde plaats vorig jaar naar de bovenste plaats in de rij van belemmerende factoren gestegen, gevolgd door samenwerking/afstemming met andere scholen, die vorig jaar bovenaan stond.

4. De inhoudelijke ontwikkeling van de leerwegen

In augustus 2001 zijn de eerste leerlingen in leerjaar 3 van het VMBO in de verschillende leerwegen ingestroomd. Na alle voorbereidend werk dient zich daarmee een nieuwe fase aan. Hoe is dit eerste jaar verlopen; welke (verdere) aanpassingen zijn er nog nodig rond de vernieuwing van de leerwegen en op het gebied van huisvesting en inventaris? Nieuwe vragen zijn: hoe is het determinatieproces verlopen en hoe krijgt de registratie vorm?

leermiddelen

De (tijdige) beschikbaarheid van het lesmateriaal was vorig jaar een punt van zorg. Volgens 12% van de docenten (veelal van het Praktijkonderwijs en VMBO met LWOO en/of PrO) was het lesmateriaal niet aan het begin van het schooljaar aanwezig. Ruim driekwart zegt dat dat wel of minstens gedeeltelijk het geval was. De hoeveelheid lesmateriaal beoordeelt ongeveer de helft van de docenten als goed. Is dat niet het geval, dan is er veeleer sprake van te weinig dan teveel. Zeker in het praktijkonderwijs wordt de hoeveelheid lesmateriaal vaak te weinig bevonden. Het niveau van het lesmateriaal wordt door ongeveer de helft van de docenten als adequaat beoordeeld. Een deel van de docenten van scholen voor het Praktijkonderwijs vindt het niveau eerder te hoog, terwijl docenten in VMBO/TL-scholen vaker menen dat het niveau te laag is.

Meer dan de helft van de schoolleiders geeft aan in de leerwegen intrasectorale programma's aan te bieden.

switchen

Een grote meerderheid van de scholen, - 84%; ruim 10 procent meer dan vorig jaar-, biedt leerlingen de mogelijkheid om aan het eind van het derde jaar van *leerweg te veranderen*. Er wordt veel gebruik gemaakt van deze optie, vooral door leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg. Van de directie en de docenten geeft ongeveer 60 procent aan tevreden te zijn met de resultaten van het *determinatieproces* naar de leerwegen. (Veel) Zittenblijvers en switchers zijn redenen voor ontevredenheid. Zowel directieleden als de docenten geven aan, dat het nog moeilijk is om in te schatten in welke leerweg een leerling 'thuishoort', omdat er nog geen nieuwe uitgangspunten voor determinatie zijn en nog geen examens zijn geweest. Zij kunnen al wel aangeven dat waarschijnlijk te veel leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg zijn gestroomd, die wellicht zullen afstromen. Hier doet zich dus een interessant dilemma voor: streven naar 'voorsorteren' (meteen op de goede plek) of zolang mogelijk kansen openhouden.

Een interessante kwestie is natuurlijk ook de vraag in hoeverre de scholen gerekend hadden op een bezetting van de leerwegen zoals die dit jaar is uitgepakt. Bij de theoretische leerweg geldt dat 57% van de schoolleiders een dergelijke bezetting had verwacht; 11% verwachtte minder leerlingen; 22% meer. Bij de gemengde leerweg geeft ruim 40% van de schoolleiders geen antwoord (wellicht was het voor deze leerweg het lastigst in te schatten); 11% had minder, 18% meer verwacht en bij bijna 30% was het aantal conform de verwachting. Bij de kaderberoepsgerichte leerweg komt het aantal leerlingen in ruim 40% van de gevallen overeen met de verwachting; bij bijna 30% van de scholen zijn er meer leerlingen ingestroomd dan verwacht, bij bijna 20% minder. Voor de basisberoepsgerichte leerweg geldt dat een derde van de scholen een deelnemersaantal kent conform de verwachting; in meer dan de helft van de gevallen wijkt het daar dus vanaf. Bij 37% van de scholen is er sprake van meer instroom dan verwacht, bij 18% minder. Uiteraard heeft een andere bezetting dan verwacht nogal wat gevolgen voor de school. Er is niet ingegaan op de exacte inhoud van de gevolgen. Wel kan vermeld worden, dat de gevolgen volgens de schoolleiders liggen op de

terreinen van (in volgorde van meest genoemd): groepsgrootte, onderwijskundige aanpak, leermiddelen, inzet van docenten en huisvesting.

voorbereidingen en aanpassingen

Gevraagd naar de voorbereidingen op de *vernieuwing rond de leerwegen* blijkt dat meer dan de helft van de docenten het opstellen van lessentabellen en kiezen/aanpassen van methodes heeft afgerond. De docenten geven aan dat er vooral nog aanpassing nodig is bij het zelfstandig leren werken, het aanpassen/vernieuwen van de inventaris, het inrichten van de lokalen en het Plan van Toetsing en Afsluiting. Bij de uitwerking van de Plannen van Toetsing en Afsluiting (PTA's) vormen voor meer dan de helft van alle docenten de nieuwe onderwijskundige elementen een knelpunt. Het is niet helemaal duidelijk of het aanpassingen betreft die voor leerjaar 3 gelden of ook voor het ontwikkelen/schrijven van het PTA voor leerjaar 4. Gezien het moment van bevraging (einde leerjaar 3) is het waarschijnlijk dat men veeleer het komende schooljaar in gedachten had bij het beantwoorden van de vraag.

In schooljaar 2001/2002 zijn veel scholen bezig geweest met vernieuwing op het vlak van het examendossier. Zaken als portfolio's, werkplekkenstructuur en het werken in kernteams staan bij een deel van de scholen voor volgend jaar op de rol.

Problemen die docenten voorzien bij de examenprocedure zijn voornamelijk het niveau van de leerlingen en het niveau van het examen.

Net als vorig jaar, wordt er nog steeds gewerkt aan het aanpassen van *huisvesting en inventaris*. De huisvesting heeft op ruim twee derde van de scholen nog aanpassing nodig, zo ook de mediatheek en de inrichting van de lokalen. Deze worden echter vaak uitgesteld naar volgend schooljaar of nog niet gepland. Het aanpassen van de ICT-faciliteiten blijkt op driekwart van de scholen nodig.

registratie

Een nieuw onderwerp in deze veldscan is de registratie. Er zijn verschillende manieren van leerlingvolgsystemen: leerlingvolgsystemen van cijfers, van begeleiding, van determinatie en keuze, portfolio's, examendossiers. Op VMBO-scholen met een of meerdere leerwegen wordt elk voorgelegd registratiesysteem in gelijke mate (door rond de 90% van de scholen) gebruikt, op het gebruik van portfolio's na (51%). In mindere mate gaat het om geautomatiseerde systemen. Een knelpunt vormt de afstemming tussen de systemen. Dat lijkt op de meeste scholen een kwestie van technische problemen en wennen aan de nieuwe software; vaak ook wordt als oorzaak vermeld dat het registratiesysteem (nog) niet aangepast is aan de PTA's.

beleidsruimte

Scholen hebben op verschillende punten ruimte gekregen om naar eigen inzicht vorm te geven aan het VMBO. In hoeverre vindt men dat de huidige wet- en regelgeving voldoet voor het VMBO dat men wil realiseren? De schoolleiders is gevraagd van verschillende gebieden (centrale examinering, Plan van scholen, afbakening van de leerwegen, afnemen van het schoolexamen, etcetera) dat aan te geven. Op elk van de voorgelegde punten geeft het merendeel van de directeuren aan dat de beleidsruimte die scholen geboden wordt voldoende tot uitstekend is. Bij maximaal 14-26% van de scholen wordt de beleidsruimte als matig tot slecht beoordeeld. Wanneer de beleidsruimte als 'slecht' of 'matig' wordt ervaren, is de toelichting vaak dat de regelgeving of te strak of juist te ruim en onduidelijk is. Meer vrijheid geeft ook aanpassingsproblemen. Helder is dat een van de dilemma's die zich voordoet de spanning is tussen een centraal examen met civiel effect langs de weg van leerwegen en vakkenpakketten zoals dat door de wet beoogd wordt en het recht doen aan (individuele) verscheidenheid.

Positieve kanten en zorgpunten rond de leerwegen

Een belangrijke positieve kant van de leerwegen die de directeuren noemen is vernieuwing van het onderwijs, in het bijzonder die van de didactiek en het aanbod. Andere punten die de directeuren noemen zijn de duidelijke kaders en speelruimte en de duidelijke structuur die de invoering van de leerwegen heeft opgeleverd. Docenten noemen vooral de goede leerlingbegeleiding als positieve kant van de leerwegen. Een ander veel genoemde positieve kant is het enthousiasme en de bereidheid van de docenten .

Het grootste zorgpunt van de schoolleiders is het niveau van de leerwegen en de vastliggende structuur van de leerwegen (rond de 20%). De structuur, duidelijke kaders en speelruimte worden als positieve kanten gezien, maar kennelijk tegelijk door een deel ook als zorgpunt ervaren. Het niveau van (bepaalde) leerwegen wordt te hoog bevonden en directeuren zijn bezorgd dat hierdoor zwakke leerlingen in het gedrang komen. Niveaus zijn niet meer te combineren, waardoor het juist determineren belangrijk wordt. Schoolleiders zijn bezorgd dat dit te vroeg moet gebeuren en dat er verkeerde keuzes zullen worden gemaakt. Verder is de werkdruk een groot zorgpunt (17%); docenten hebben het druk met de vernieuwingen en het aanpassen van de taken. Op scholen voor Praktijkonderwijs wordt, meer dan op de andere type scholen, de groei van het aantal leerlingen (en daarmee grootschaligheid van het onderwijs) als zorgpunt ervaren.

Een van de grootste zorgpunten van de docenten is de (gewijzigde) didactiek/wijze van lesgeven. Ook de zwaarte van het programma en de financiering worden genoemd.

5. Deskundigheidsbevordering en ondersteuning

*De vernieuwingen in het VMBO en SVO vragen om nieuwe kennis en vaardigheden van directie en docenten. Ook na het implementeren van de vernieuwingen is deskundigheidsbevordering uiteraard nooit helemaal afgerond. Op welke manier en voor welke onderwerpen wordt aandacht besteed aan deskundigheidsbevordering?*⁷

planmatigheid

Op de meeste scholen (71%) wordt planmatig gewerkt aan deskundigheidsbevordering. De overgrote meerderheid van deze plannen heeft zowel betrekking op de leerwegen als op de zorg (87%). Vergeleken met het vorig jaar is dit percentage nog met 8% toegenomen.

doelgroepen

Alle doelgroepen (schoolleiding, middenkader, 2° lijnsdeskundigen, teams van docenten en individuele docenten) die voor de deskundigheidsbevordering in aanmerking komen, worden op de meeste scholen goed bediend. Vergeleken met het vorige jaar wordt de scholing op een bredere groep gericht en geïntensiveerd. Aan deskundigheidsbevordering voor 2° lijnsdeskundigen wordt bijvoorbeeld ten opzichte van vorig jaar door twee keer zoveel scholen aandacht aan besteed.

inhoud deskundigheidsbevordering

Wat de inhoud betreft, blijkt er grote behoefte te bestaan aan deskundigheidsbevordering in de didactiek op meer dan de helft van de scholen. Daarmee komt men dus tegemoet aan een eerder gesignaleerd zorgpunt⁸. Daarnaast is er behoefte aan scholing op vakinhoudelijk gebied en op het gebied van zorg (beide 20%).

Zowel aan de directie als aan de docenten is gevraagd aan te geven aan welke onderwerpen gewerkt wordt of zal worden. Hoewel er op een aantal onderwerpen op het gebied van de inhoud van het onderwijs en de didactiek al scholing heeft plaatsgevonden zijn op het merendeel van de scholen de meeste onderwerpen nog in uitvoering: Waar op het gebied van zorg al behoorlijk wat scholing gevolgd is, geldt met name op het gebied van de inhoud van de leerwegen (bv examenprogramma's) en didactiek (zelfstandig werken, ICT) dat er nog veel scholing in uitvoering is.

uitvoering deskundigheidsbevordering

Interne scholing gebeurt veelal door studiedagen of conferenties op school. Extern gaat het vaker om het raadplegen van schriftelijke informatie en studiedagen of conferenties buiten de school.

De meerderheid van de docenten in de VMBO-scholen geeft aan goed op de hoogte te zijn van de vernieuwingen van de leerwegen. Ook meent men goed door de school geïnformeerd te worden over de nieuwe leerwegen. Docenten uit het praktijkonderwijs zijn minder goed thuis in de leerwegen, andersom doen zich die verschillen voor bij de geïnformeerde docenten van de theoretische leerweg over de zorg.

---

⁷ In de vorige veldscan zijn de resultaten van het VMBO en (toenmalig) SVO gesplitst. Dit jaar zijn alle resultaten samengevoegd, waardoor de uitkomsten tussen beide schooltypen niet meer vergelijkbaar zijn.

⁸ Overigens gaat er ook in het kader van de beroepskolom veel aandacht uit naar de ontwikkeling van een nieuwe didactiek

ondersteuning

Directieleden konden aangeven welke externe deskundigheid zij inschakelen om ondersteuning te bieden bij de deskundigheidsbevordering. De netwerken van de scholen wordt in toenemende mate op meer dan de helft van de scholen ingeschakeld. Daarnaast wordt veel gebruik gemaakt van de ondersteuning van hogescholen en de LPC, alhoewel wat deze laatste ondersteuningsinstellingen betreft minder dan het vorig jaar. Scholen voor PrO maken naast de netwerken ook vaak gebruik van de ondersteuning door de schoolbegeleidingsdienst.

In de samenwerkingsverbanden bestaat bij de implementatie behoefte aan ondersteuning door de VMBO-Projectorganisatie; meer dan de helft van de verbanden heeft behoefte aan ondersteuning door middel van informatie, monitoring en advies, terwijl iets minder dan de helft stimulerende activiteiten nodig vindt.

Ook geeft men aan behoefte te hebben aan actie van de kant van de Provincies bij de versterking van de infrastructuur. Het meest wordt gevraagd om monitoren, stimuleren, gevolgd door advies en specifieke interventies (in meer dan een kwart van de gevallen). Vergeleken met vorig jaar vraagt men van de Provincies een veel grotere rol in de informatievoorziening. Ook regionale arrangementen spelen daarbij een rol.

6. De ontwikkeling van de leerwerktrajecten

Leerwerktrajecten zijn per augustus 2001 voor het eerst van start gegaan. De scholen die zich in juni 2002 kwalificeerden mogen per augustus 2002 daadwerkelijk het buitenschoolse praktijkgedeelte aanbieden. Om een beeld te geven van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens van scholen die bezig waren met de voorbereidingen voor de LWT is veelvuldig gebruik gemaakt van de uitvoerige rapportages van de VMBO-projectorganisatie (Invoering Leerwerktrajecten: Een goede start: VMBO Projectorganisatie, juli 2002), die de nominatie- en kwalificatieprocedure voor de LWT uitvoeren en beschrijven.

Vanaf 1 augustus 2001 kunnen scholen in het derde en vierde jaar leerwerktrajecten (LWT) aanbieden. Deze trajecten zijn bedoeld voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg van wie men verwacht dat ze het diploma niet zullen halen. Leerwerktrajecten vormen een volwaardige route binnen de basisberoepsgerichte leerweg van het VMBO. Ze zijn niet bedoeld als eindonderwijs. Leerwerktrajecten geven aansluiting op verwante niveau 2 opleidingen binnen een ROC of AOC. Het afronden van een niveau 2 opleiding staat gelijk aan het behalen van een startkwalificatie op het niveau van beginnend beroepsbeoefenaar. Over deze doorstroomrechten hebben de voor LWT gekwalificeerde scholen met ROC's/AOC's overeenkomsten gesloten.

Het gaat bij de leerwerktrajecten niet om leerlingen die 'niet kunnen leren'. De leerwerktrajecten zijn nadrukkelijk geen *kneuzenroute*; het gaat om een duale route die -zo is de verwachting- voor een groep 'doeners' in het VMBO een aantrekkelijkere en meer motiverende route kan vormen door middel van een andere pedagogiek en didactiek. Leerlingen volgen een deel van het onderwijsprogramma van het derde en vierde leerjaar volgen bij een bedrijf, als stage of als werkplek. Leerlingen die minimaal het vak Nederlandse taal, een beroepsvoorbereidend programma en aanvullende onderdelen ICT met goed gevolg afsluiten halen het diploma. Als leerlingen geen diploma leerwerktrajecten – basisberoepsgerichte leerweg halen, kunnen ze voor elk vak dat ze voldoende afgesloten hebben een certificaat halen dat recht geeft op doorstroming naar niveau 1 of zelfs 2 als de VMBO-school hierover afspraken maakt met het ROC of AOC. Het is dus een route met civiel effect.

De leerwerktrajecten waren niet van meet af aan in de VMBO-vernieuwing inbegrepen, maar zijn later, onder invloed van signalen vanuit het scholenveld, als mogelijkheid 'toegevoegd'. Nadat de Kamer op basis van de notitie 'Ruimte voor leerwerktrajecten' groen licht gaf voor de invoering van de leerwerktrajecten in het VMBO in schooljaar 2001-2002, heeft het Ministerie van OCenW in februari 2001 de Beleidsregel gepubliceerd voor de besturen van scholen voor VMBO.

Er wordt nauwlettend toegezien op de voorbereidingen van scholen die leerwerktrajecten willen aanbieden. De scholen moeten aantonen dat ze de kwaliteit van een leerwerktraject kunnen waarborgen. Scholen doorlopen, zoals wordt aangegeven in de Beleidsregel leerwerktrajecten, een gefaseerde route alvorens leerwerktrajecten te kunnen aanbieden. .

Scholen moeten zich eerst nomineren en kunnen zich daarna kwalificeren. Scholen kunnen zich nomineren door een leerwerkplan op te stellen. Op basis van dit plan voert de VMBO-projectorganisatie met elke school een nominatiegesprek, waarvan een nominatieverslag wordt gemaakt. Op basis van dit verslag kunnen scholen zich, eventueel door aan te geven waar verbetering nodig is, zich nomineren. Na nominering kunnen de scholen zich kwalificeren door tijdens een speciale kwalificatie-audit, afgenomen door de VMBO-projectorganisatie, te laten zien dat ze er klaar voor zijn.

Op twee momenten konden scholen starten met de voorbereidingen. Scholen uit de eerste tranche konden voor 1 mei 2001 aangegeven dat zij zich wilden nomineren. Deze groep scholen kon zich kwalificeren voor 1 mei 2002. Scholen die willen meedoen in de tweede tranche moesten voor 1 mei 2002 aangeven dat zij zich willen nomineren. Daarna hebben ze tot 1 mei 2003 de tijd om zich te kwalificeren.

Uitzonderingen op deze procedureregels vormen de VMBO-scholen in de vier grote steden, die in het kader van het plan van aanpak Onderwijskansen al in het schooljaar 2001-2002 van de mogelijkheid gebruik maken om te experimenteren met duale trajecten. Ook zijn er scholen die vanuit Impuls-middelen met initiatieven in het kader van duale trajecten zijn begonnen. Deze scholen bereiden zich op basis van die financiële middelen voor op leerwerktrajecten en vallen dan ook buiten de nominatieprocedure. Wel dienen zij deel te nemen aan de kwalificatieprocedure.

De rapportage 'Invoering leerwerktrajecten: een goede start', opgesteld door de VMBO-projectorganisatie, laat zien hoe scholen met de mogelijkheid leerwerktrajecten in te voeren, zijn omgegaan en biedt daarvan een kwantitatief en kwalitatief beeld.

In het rapport over de eerste tranche wordt geconcludeerd dat er sprake is van een zorgvuldige start van de leerwerktrajecten. De inzet van de scholen om zich te nomineren en kwalificeren is, gelet op de inspanningen die de uitvoering van het VMBO met zich meebrengt, goed te noemen en maakt duidelijk dat de scholen de invoering van de leerwerktrajecten tot een kwaliteitsimpuls proberen te maken. De scholen konden bij hun voorbereidingen (en overwegingen) gebruik maken van de toolbox leerwerktrajecten, waarin achtergrondinformatie en instrumenten zijn opgenomen.

Per 1 juli 2002, na enkele 'verbeteracties' hebben zich in totaal 194 scholen⁹ in de eerste tranche gekwalificeerd voor de leerwerktrajecten. Onder de gekwalificeerde scholen bevinden zich veertien agrarische opleidingscentra (aoc's), met in totaal 53 vmbo-locaties, én 21 scholen in de vier grote steden.

doelgroep

In de Beleidsregel zijn, afgezien van de beperking tot de basisberoepsgerichte leerweg, geen richtlijnen opgenomen over een specifieke doelgroep voor de leerwerktrajecten: De school krijgt de ruimte om hierop eigen beleid te voeren en zelf de leerlingen te selecteren. Dat maakt de vraag welke en hoeveel leerlingen er aan de leerwerktrajecten gaan deelnemen op z'n plaats. De Integrale Leerlingentelling geeft het volgende beeld van de leerlingen die in schooljaar 2001-2002 in het derde leerjaar zitten. Deze cijfers heeft de VMBO-projectorganisatie op basis van de rapportage Invoering Leerwerktrajecten: een goede start (juni 2002) aangevuld met cijfers over leerwerktrajecten.

---

⁹ Er zijn 194 kwalificatiegesprekken gevoerd, terwijl zich 155 scholen genomineerd hadden: Een verklaring voor het verschil, in vergelijking met de nominatiefase, is de afzonderlijke opname van de nevenvestigingen van de AOC's en de toevoeging van de scholen uit de vier grote steden.

	n	%
basisberoepsgerichte leerweg	35800	31%
leer-werktraject (binnen de basisberoepsgerichte leerweg)	2957	
kaderberoepsgerichte leerweg	27323	24%
gemengde leerweg	10353	9%
theoretische leerweg	37138	32%
vrije scholen	783	1%
Praktijkonderwijs*	3558	3%
totaal**	114.955	100%

* Het aantal leerlingen in het PrO zoals hier vermeld, lijkt aan de lage kant, waarschijnlijk doordat er in het Praktijkonderwijs niet met leerjaren gewerkt wordt.

** LWOO-leerlingen zijn opgenomen in de aantallen deelnemers aan de leerwegen

In de kolom met de percentages is aangegeven om welk aandeel ten opzichte van het totale aantal leerlingen in leerjaar 3 het gaat. Van de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg zit 8% in een leerwerktraject. Gerelateerd aan het hier vermelde totale aantal leerlingen gaat het om een kleine 3% van de leerlingen.

Wat minder dan de helft van de leerlingen die aan een LWT gaan deelnemen zit in de sector techniek. De afdeling bouwtechniek en metaaltechniek zijn daarbinnen de grootste afdelingen. De sector zorg en welzijn neemt bijna een kwart van de leerlingen voor zijn rekening met daarbinnen verzorging als grootste afdeling. In de sector economie start een vergelijkbaar aantal leerlingen. Uit de sector landbouw tenslotte is 2% van de leerlingen afkomstig. De deelname aan LWT weerspiegelt de deelname aan de sectoren in de BBL; techniek is iets oververtegenwoordigd in de LWT; zorg en welzijn iets ondervertegenwoordigd.

Scholen hebben een goed beeld welke *doelgroep* in aanmerking komt voor een leerwerktraject, zo constateert 'Een goede start': leerlingen die door meer praktijkonderwijs beter in staat zijn het diploma te halen. Opmerkelijk is wel dat een groot deel van de leerwerktraject leerlingen bestaat uit LWOO leerlingen. Alle scholen hanteren *criteria*, waarvan motivatie, faalangst en leerstijl het meest genoemd worden. Bedroeg bij de eerste tranche de prognose ten aanzien van het aantal leerlingen met wie men wilde starten gemiddelde nog 10-15 leerlingen (met een minimum van 5 en een maximum van 120 leerlingen), in de tweede tranche was dit teruggebracht tot een gemiddelde van 10 – 12 leerlingen, het minimumaantal bedraagt 2 en het maximaal aantal leerlingen bedraagt 60.

Scholen zijn voortvarend aan de slag gegaan met de invulling van het *leerwerkplan*. De persoonlijke ontwikkeling van leerlingen neemt daarbinnen een centrale plaats in, afgestemd op de mogelijkheden en interesses van leerlingen. De meeste scholen kiezen voor een minimale variant als het gaat om de invulling van het leerinhouden-programma. Meestal wordt gekozen voor een gecombineerd praktijkdeel in leerjaar 3 en leerjaar 4.

De omvang van het praktijkdeel wordt door de meeste scholen vrij voorzichtig ingezet: leerlingen gaan gemiddeld twee dagen per week naar het leerbedrijf verdeeld over leerjaar 3 en 4. Weinig scholen maken gebruik van de mogelijkheid om de omvang van de buitenschoolse praktijkcomponent flexibel in te vullen. Het zwaartepunt van de leerwerkplekmix ligt vooral op het binnenschoolse leren. Scholen geven er de voorkeur aan voorzichtig te beginnen met de invulling van het praktijkdeel wat betreft het buitenschools leren, omdat zij daar nog weinig ervaring mee hebben.

Scholen maken voor de *leerlingbegeleiding* vaak een of meerdere docenten vrij. Deze docent treedt op als coach en mentor voor de leerwerktraject leerlingen. Naast de begeleiding binnenschools hebben scholen hun verwachtingen uitgesproken over de vormgeving van de buitenschoolse begeleiding: dat de praktijkbegeleider zal deelnemen aan terugkombijeenkomsten en dat bij de verwerking van het geleerde een koppeling wordt gelegd tussen de praktijkervaringen en het onderwijs binnen de school

Onderwerpen waarvoor *scholing/ondersteuning* gewenst is, zijn buitenschoolse begeleiding, competentiegericht leren en ICT-vaardigheden, maar ook op het gebied van selectie van leerlingen is scholing aan de orde. In de tweede tranche geldt, dat er door veel scholen gevraagd werd om scholing voor alle lagen van de organisatie. Men betoont zich tevreden over het aanbod 'Scholen in LWT' dat op de rol staat. De betrokkenheid van de schoolleiding – is gelet op de vele externe relaties- een absolute noodzaak. Een aantal scholen onderneemt zelf al stappen op het gebied van scholing.

Samenwerking

Verschillende actoren spelen een rol bij de uitvoering van leerwerktrajecten. Naast de ouders hebben scholen te maken met ROC's/AOC's, leerbedrijven, landelijke organen beroepsonderwijs en de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie van de gemeente.

Op management- en sectorniveau hebben de scholen reeds concrete afspraken gemaakt met de ROC's/AOC's. Slechts een beperkt deel van de scholen beschikte in dit stadium over individuele doorstroomafspraken. Veelal maakt deze afstemming inmiddels deel uit van het beroepskolomtraject dat in gang is gezet tussen het VMBO en ROC's via onder meer de impulstrajecten.

De leerbedrijven stellen de werkplekken ter beschikking waar de leerlingen hun buitenschoolse praktijkcomponent gaan uitvoeren. Scholen rapporteren over het algemeen geen problemen bij het vinden van en het contact leggen met van leerbedrijven.

Scholen blijken nog onvoldoende op de hoogte van de rol die de landelijke organen beroepsonderwijs spelen in leerwerktrajecten. Naast het ontwikkelen van de praktijkboeken zijn zij verantwoordelijk voor het erkennen van leerbedrijven, kwalificeren van de leermeester en het beschikbaar stellen van kennis en expertise aan scholen.

Scholen zijn verplicht om LWT-leerlingen aan te melden bij de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie van de gemeente. Praktisch alle scholen hebben reeds contact gelegd met deze instanties, wat heeft geleid tot afspraken over de te volgen procedure en te zetten stappen.

Voor de tweede tranche van nomineren heeft de VMBO projectorganisatie volgens dezelfde procedure als bij de eerste tranche in de periode mei en juni 99 nominatiegesprekken gevoerd met VMBO-scholen die een aanvraag hadden ingediend (11 AOC-vestigingen en 88 VMBO-scholen). Deze scholen zijn vanaf augustus 2002 gestart met de voorbereidingen voor kwalificatie om uiteindelijk te kunnen aantonen dat aan de vereisten voldaan kan worden.

Pedagogisch-didactische visie

De scholen in de tweede tranche hebben vaak geput uit de verschillende visie-verhalen zoals die door de eerste groep scholen reeds ontwikkeld zijn. Zeker scholen die nauw samenwerken met reeds gekwalificeerde scholen houden er eenzelfde visie op na. Bij de nominatiegesprekken is kort ingegaan op de eventuele vliegwielfunctie van leerwerken voor een ander pedagogisch-didactische aanpak binnen de gehele school. Docenten in de beroepsvoorbereidende vakken zien het LWT soms als een kans om ook werkelijk iets 'nieuws' te beginnen, waar een (zorgvuldig geselecteerde) groep leerlingen ook werkelijk mee verder kan komen in termen van opleiding.